

מבוא

אמר מאיר איש שלום. משונה מבוא לזה הספר מכל מבוא שנכתב לאיזה ספר ושעתידין להכתבו. והוא דומה בעיני למה שמסופר מהעיר בית אל אשר שמה לפנינו לוח. שבקשו השומרים ואמרו הראנו נא את מבוא העיר (שופטים א' כ"ד). ואמרו בכ"ר פס"ט בשם ר' אלעזר בשם ר' פנחס בן חמא לזו היה עומד על פתחה של מערה והיה לזו חלול והיו נכנסין דרך הלז למערה ודרך המערה לעיר. ואמרו שם ובפרשה פ"א א"ר אבא בר כהנא למה נקרא שמה לזו. כל מי שנכנס בה (הטריב) מצות ומעשים טובים כליו וכו'. אף כאן לזו עומד על פתחו של זה הספר. ורצוני לומר בשם לזו הוא מה שאמרו בכ"ר פכ"ח לזו של שדרה לא נמחה ולא נטחן ולא נשרף והוא קיים לעולם וממנו מציץ הקב"ה את האדם לעתיד לבא. אף כאן אליהו זכור לטוב הוא הלז שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים. ועל ידו יחיו המתים לעתיד לבא. והוא עומד על פתחו של זה הספר. ודרך אותו הלז אפשר להכנס אל תוך הספר הזה שהוא מרטיב מצות ומעשים טובים למי שנכנס בו. כי כפי מה שקבלנו אליהו הנביא זכור לטוב הוא בעל הספר. אמרו בכתובות ק"ו ע"א אהא שגרים רב ענן לר' נחמן להקדים דינו של אדם אחר. ששלח לו נדייניה מר להאי נברא דאנא ענן פסילנא ליה לדינא. והקדימו לדינא דיתמי. כמסופר שם. וע"ז אמרו. רב ענן רגיל אליהו דאחי נביה דהוה מתני ליה סדר דאליהו. כיון דעבד הכי אסתלק. אותיב בתעניתא ובעא רחמי ואתא. כי אתא הוה מבעית ליה בעותי ועבד תיבותא (ואנחיה) ויתיב קמיה עד דאפיק ליה סדריה. והיינו דאמרי סדר דאליהו רבא סדר אליהו וזטא.¹ ונשמע מזה הספור שהספר סדר אליהו רבה ואליהו וזטא כבר היה נודע

¹ בדש"י ותל' הג' רבה בח"א. וגרסינן והיינו דאמרי סדר. וג' הת' והיינו דאמרינן וכו' וסדר אליהו וזטא. ופרש"י סדר אליהו רבה שלמד חזק' לתיבה. סדר אליהו וזטא שלמד בתוך התיבה. ולא כדכיון לי דבריו. שהלשון ועבד תיבותא ויתיב קמיה אין במשמעותו שישב בתוך התיבה אלא שהיתה התיבה מפסקת ביניהם. גם הלשון עד דאפיק ליה סדריה אינו מוכן לי. וראיתי בס' ראשית חכמה פרק הדינן שגורס הכי. רב ענן היה שכיב אליהו גביה והוה מתני ליה סדר אליהו וכו' איסתלק ולא אתא עד דיתיב בתעניתא ובעא רחמי ואתי לגביה כי אתא הוה מבעית ליה בעותי עבד תיבותא ואנחיה ויתיב ליה עד דאפיק ליה סדריה והיינו דאמרינן סדר אליהו רבה וסדר אליהו וזטא. פ"ר ענן היה בא אליהו אליו והיה שונה עמו סדר מן הגמרא ואחר שאירע זה המעשה נסתלק אליהו ולא בא אליו עד שישב בתענית וכו' ואליו ותיב מבחילו ואומר לו עשה תשובה ואח"כ שנה לו סדרו והסדר שהיה שונה לו בתחלה נקרא סדר הגדול והסדר שהיו שונים אחר המעשה נקרא סדר קטן. ע"כ. נלמד מזה שצ"ל עד דאפיק וכו'. גם נוסחתו עבד תיבותא. שהיה מפחידו לעשות תשובה. מתקבלת על הלב יותר מנוסחת רש"י שנתגלה לו והיה מפחידו ומתוך כך היה מטמין עצמו בתיבה כדרך הילדים. שהוא דבר שאין הדעת סובלתו. אולם מה שפ"י והיה שונה עמו סדר מן הגמרא. לא אדע מאין בא לפרש כך ולגלות מהפ' המפורסם. גם העלים לנו מקור נוסחתו. וכתבתי לתרב החכם התורני מו"ה חנוך עהרענטרייב רב בעדה בעיר מינכען ובקשתי ממנו להודיעני נוסחת הכת"י המונה שם בבית עקד הספרים. ובטובו השיבני וז"ל. הנראה כד ניים ושכיב כתב הסופר את כל הפרוץ מרובה על העומד ומשולל הבנה ג"כ. וז"ל הכת"י. רב ענן הוה רגיל אליהו דאחי נביה דהוה מתני ליה סדר דאמרינן סדר אליהו רבה סדר אליהו וזטא. ואין בכת"י שום טשטוש או מקום שנשאר חלק רק הכל בשורה אחת ובסדר אחר. ואח"כ כתב לי העתקה מספר אגרת התלמוד שהוא יקר המציאות. וז"ל רב ענן הוה רגיל אליהו דהוה

למאריה התקמורא עד שספרו מה שאירע בו כימי רב ענן תלמודו של רב, ושוה הספר הוא סדרה דאליהו הנביא שכבר חלפו ואולו הרבה מאות שנים מעת שננו ועלה בסערה השמימה. ועל ידי הסיפור הזה לא פסקה התמיהה המבהלת אותנו במציאות הספר הזה שלו זה אליהו עימד על פתחו, ואין עלינו אלא ליכנס דרך הלזו, רצוני לומר כענין שאמרו בירושלמי דשבת פ"א (ושקלים פ"ב) וקידושין פ"א ה"ז גידול אמר כל האומר שמועה משם אומרה יוא ר"א בעצמו כאילו בעל השמועה עומד לפניו וכו'. וחובה עלינו להעמיד לפנינו את בעל הספר, ועל ידי שנדע הכל מענינו נבא על ידו אל מבוא הספר הזה, ועל כן יחדתי לו מאמרים המגלים לנו ענינו של אליהו וזכר לטוב, רצוני בזה להעביר לפנינו מה שמסופר עליו במקראות ובאגדות, ודרך אותו הלזו נכנס אל מבוא הספר ונבא אל תוכו:

מאמר א' גדלות אליהו.

רצוני בזה המאמר להעביר לפני הקורא כל אשר סיפרו המקראות על אליהו כפי מה שהבינום חז"ל באגדות ומה שדרשו בהם, וקראתיו גדלות עפ"י לשון הכתוב שאמר המלך לגחזי, ספרה נא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע (מ"ב ח', ד'). שוה המאמר יספר הגדלות לאליהו: כתיב ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב (מ"א י"ז, א'): הנה כאשר הלך אליהו בן בא, הלך בסערה ולא נודע איהו ואנה הלך, וכן בא ולא נודע לנו מי הוא ומאין בא. כי עדיין לא נזכר ממנו בכתוב מאומה ועתה שמענו את שמו בראשונה אליהו התשבי, ובוה השם היה נקרא ונודע בעם, שנאמר ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי (שם כ"א, י"ז וי"ח), וכן שמו בפי המלך אחאב דכתיב ויאמר אליהו התשבי הוא (מ"ב א' ח'), וכן קראו יהוא שנאמר ויאמר דבר ה' הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי (שם ט' ל"ו), ותרנמו המתרגם ואמר אליהו דמתושב מתושבי גלעד, ועל פי זה כתבו רש"י ורד"ק ששם הארץ או העיר שהיה שם בתחלה היה תושב ואח"כ נתיישב בגלעד, והאחרונים הרחיקו זאת שלא יאמר מן תושב תשבי בת"ק כי אם בקמץ הטוף, ולדעתם היה שם העיר תשבה בסג"ל הבי"ת או בקמץ, ואמרו שבספר טיביה נזכרה העיר תשבה בחלקו של נפתלי, ולפי שהיה מתושבי גלעד והיה מקום למעות שהיה גלעדי הודיעך הכתוב שהיה תשבי ולא גלעדי, וכיון שאין בידנו רק השערה כבר אפשר לומר שהיה נקרא על שם שפחתו, ושמה היה תשב במשקל עבר, וכאשר יאמר מן עבר עברי כך יאמר מן תשב תשבי, יהיה איך שיהיה מזה השם לא נדע מי הוא, ודנו על זה חז"ל מי היה ומאיוה שבט היה, ושלוש שיטות בדבר כאשר אומר:

חבילה של חכמים אמרו שאליהו מורע גד, ונבאר דעתם, והיא כיון שנאמר עליו מתושבי גלעד א"כ לא היה גלעדי, שאם היה גלעדי והיה מורע רחל מבית מכיר למטה מנשה כדכתיב ולמכיר נתתי את הגלעד (דברים ג' ט"ו) היה הכתוב אימר אליהו הגלעדי כמו שנאמר ויפתח הגלעדי (שופטים י"א א'), ומעתה נשאל מי המה תושבי גלעד שהיה אליהו מהם, ועל כל פנים היה גלעד מקומו, ואם יהיה תשבי שם עירו קרוב הדבר לומר שהוא שם עיר בגלעד, כי למה יהיה נקרא על שם עיר בארץ נפתלי, אמנם שהיה גלעד מקומו זה מבואר לנו ממקום אחר, שהרי נאמר לו, לך שוב לרדכך מדברת דמשק וגו' (מ"א ט"ז ט"ו) א"כ היתה תשובת דרכו כלפי דמשק ויהיה תשובתו בארץ הגלעד, ועוד כי בשובו מצא את אלישע בן שפט מאכל מחולה חורש בשדה, ואכל מחולה נודעת לנו ממלחמת גרעון שנאמר וינס המחנה עד בית השטה צררתה עד שפת אבל מחולה על שבת (שופטים ז' כ"ב), וכן הוזכרה בנציבי שלמה, בענא בן אחילוד וגו' מבית שאן עד אבל מחולה עד מעבר ליקמעם (מ"א ד' י"ב), והנה אבל מחולה על כל פנים היא סמוכה לירדן אם מצד מערב או מצד מזרח, ומראין הדברים שהירדן מושך ועובר

מתני ליה סדר אליהו וכו' יתבי בתעניתא וכו' מבעית ליה בעותיה, פירוש מפחידו, יתבי בתיבותא ומתני ליה סדר אליהו והיינו דאמרי סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא, פירוש שלמד בתיבה ע"כ, ונראה שכן היתה נוסחת רש"י דיתבי בתיבותא, והנה המאמר והיינו דאמרי, או דאמרינן, אפשר שהוא כן מסרי התלמוד, ואפשר דאיתוסף בזמן רבנן סבוראי או בזמן הגאונים, עכ"פ היה בזמן בעל המאמר הסדר סדר אליהו רבה ואליהו זוטא נודע ומפורסם, אמנם מלשון עיקר הסיפור והוא מתני ליה סדר אליהו משמע שכבר בימי ר' ענן היה הספר בעולם, ובפרט שאם תהיה הנוסחא עד דאפיק ליה סדרה עיקר, דהיינו שהוציא ספרו שהיה עמו, א"כ כבר היה ספר מחובר, שאלולי כן היו אומרים ואנמריה ליה סדר אליהו:

בחוץ האבל ותהיה למזרח ולמערב הירדן. ועל כן הוכרחו המקראות להגביל המקום באמרים שפת אבל מחולה על מכת. וכששב אליהו לדרכו אל ביתו הלך דרך אבל מחולה ופגע באלישע ודרכו היה במדרבה דמשק. א"כ היתה תשובתו למזרח ים המלח והירדן.¹ וכן דעת ר' חננאל בשם רב (פסחים ס"ח ע"א). דאמר רב חננאל אמר רב עתידין צדיקים שיחיו את המתים כתיב הבא ורעו כבשים כדברים (ישעיה ד' י"ז) וכתיב הנה ירעו בשן ונלעד כימי עולם (מיכה ו' י"ד) בשן זה אלישע הבא מן הבשן שנאמר ויעני ושפט בבשן (דברים ה' י"ב). וכתיב פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו (מ"ב ג' י"א).² נלעד זה אליהו שני ויאמר אליהו התשבי מתושבי נלעד. והנה יעני ושפט הם למשפחות בני נד בדה"ש. אמנם הביאו המקרא דמ"ב וכבר נזכר אלישע בן שפט הרבה פעמים קודם לזה המקרא. טעמם לפי שמקרא זה אנו למדין שאלהיו ידע אותו מכבר. שהיה מתלמידיו קודם שמשחו לנביא תחתיו בדבר ה'. כי פירשו אשר יצק מים וגו' כהר הכרמל. כמו שהוכירו רש"י ורד"ק מרבירי ה"ל. והוא לפנינו בפ"ו. אמר להם לתלמידיו מי שיש לו מים בכדו יביא ויציק על ידי. אמר לו אלישע אני יש לי מים בכדי. אמר לו בוא וצוק על ידי. בא וצק על ידו. ויצאו מהן עשרה מעיינות עד שנתמלא כל המקום מים. ובנוסחת הילקוט נעשו אצבעותיו כמעיינות עד שנתמלא וכו'. והרד"ק הביא נוסחא אחרת ע"ש. והוכיח העבד המאורע הזה לפני המלכים לפי שהוצרכו למים. והנה למדין אנו מזה המקרא שכבר היה אלישע את אליהו.³ ואירע כך לפי ששניהם היו מבני נד זה מבשן וזה מנלעד. אמנם נאמר מתושבי נלעד. לפי שעיקר הנלעד היה למנשה ולא לנר. ואולי עיר חשבי היתה על הגבול לדרום נלעד. וע"כ הוכרח המקרא לומר התשבי מתושבי נלעד שהיה מחלק הצפוני של עיר חשבי. ובני חשבי בחלק הצפוני היו נקראים תושבי נלעד. והנה תפסו חבילה של חכמים שאלהיו בא מגד מורע לאה. ויסדו על זאת כמה דרשות. אמרו בכ"ר פ"א. ותאמר לאה בא נד. אתיא נדא דכיתא אתא נדא דעלמא. בא מי שעתידי לגרד משתינת של עכו"ם. ומנו אליהו. כל' שנצח את עובדי הבעל. ושם פצ"ט בלישנא אחרינא. אמרו כיון שראה יעקב את שמשון אמר לישועתך קייתי ה'. אין זה מביא את הנאולה אלא מגד שני נד גדור יגדורו והוא יגדור עקב. לאותו שהוא בא בעקב. הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (מלאכי ג' כ"ג) שהוא משבט נד. לכך נאמר והוא יגדור עקב. ובפרש"י על המדרש גרם לגרד משתינת של או"ה. ויהיה ענינו על העתיד לבא. ובתרגום ירושלמי אתא נדא שבא דעתיד למגרסא משתינוהון דאומיא. (אבל יונתן תרגמו בענין אחר לפי ששיטת יונתן דפנחס הוא אליהו). ובתנחומא פ' וחי נד גדור וגו' כשהנזאל בא בעקב הוא מגד וכו'. ובמדרש תהלים צ' דורש י"א מזמורים כנגד מי הם. ואמרו שם. אל נקמתי ה' וגו' כנגד שבטו של נד. שאלהיו זכור לטוב עומד ממנו שהוא משתינתו של עולם. והוא מפסיקתא דר' כהנא ושם גרים זה שבטו של נד שהוא עתיד לגרע משתינתו של אומות. וכולא לר' יהושע בן לוי. שמסיום שם. אמר ריב"ל עד כאן שמעתי:

ובספר כפתור ופרח הוצאת מהר"ם לונץ דף ש"א כתב. ומחנים הוא למזרח בית שאן וכו' וסמוך לו לדרומו שעה עיר שמה אלאסתיב. ואומרים שהוא מקום אליהו התשבי וזכור לטוב והוא בנבול. ושמא היה שם ביתו ו"ל כי משבט נד היה מולדתו וכמו שכתבנו בסוף הספר. ולצפון זה אלאסתיב יש נחל מים קיץ וחורף ועליו ננות ופרדים וקירין לו ואד אליאבאם. כל' נחל יבש. ושמעתי כאשר תמהתי לשם חלוק הפועל (שרהי נוול מים תמיד) כי שמו המיוחד יאד אליאם. כל' נחל אליהו. כי כן קוראין לאלהיו ו"ל. ואין לחשב שנקרא כן

¹ אחרי כתיב זאת ראיתי בס' תבואות הארץ הוצאת מהר"ם לונץ צד קצו' בתוספה. שרעתי ג"כ שתשובת אליהו היתה בעבר המזרחי של הירדן. אלא שהוא תופס שב' מקומות הם נפרידים זה מזה ושם אחד להם. ואבל מחולה דאלישע היא למזרח הירדן; ² עיין ברש"י ותוס' בכתובות (ק"ה ע"ב) ולפנינו באליהו זוטא צד קע"ג. ובתערה י"ח. ולישנא וכו' אלישע אוכל ביכורים היה משמע כרש"י. דאל"כ הוליל וכו' אוכלין ביכורים בגלגל (ובתו). והלא בשומרון היה. אינו מסכים עם הכתוב). ולנוסחתנו ב' תמיתות הם. א' וכו' אלישע כהן היה. ב' אפי' אם היה כהן והלא אין שם לא מקדש וכו'; ³ ובמדרש רות שנדרס עם זוהר הרש באמשטרסד תס"א. (ויראה שהוא מדרש הנעלם) בדף ס"ד ע"ב. ר' אלכסנדר פתח ואשה אחת מנשי בני הנביאים וגו'. תמן תנינן דא אשת עובדיהו וכו' בשעה שהלך עובדיהו אצל אליהו הכיר בו אלישע. ואי תימא אלישע לא שימש לפניו עדיין. כבר היה משמש ומקדש ומאוחר וכו'; ⁴ ובתנחומא פ' כי תשא בעלאל בן אורי. זה אחר משבעת בנ"א שנקראו להם שמות וכו' אליהו ארבעה וכו'. ודריש שם מגדל גד כעין שדרשו השם גד כאן. ובעל האגדה שם הוא ר' אליעזר בן פדת והוא מן החכמים שתפשו שאלהיו משל בנימין כאשר נראה להלן;

מפני יבש נלעד כי רחוק הוא מאד ע"כ, ומה שרמזו על סוף ספרו הוא, כי שם הביא הא דתנחומא שהנאל הבא בעקב היא מנד שהוא אליהו:

וחבילה של חכמים אמרו שאליו מורעה של רחל ומשבט בנימין היה, ואזכיר תחלה דבריו ר"א בן פדת בתנחומא כי תשא שרמותי עליו כבר בהערה, והוא נ"כ בשמות רבה פ"מ ואעתיק דבריו משם. א"ר אלעזר בן פדת אליהו ירושלמי היה ומוישובי לשכת הגזית היה ומכרך של יהודה היה ובשני שבטים היה חלקו, חמשה בבנימין שנאמר וצלע האלף והיבוסים היא ירושלים, שלשה ביהודה שנאמר צנה וחדשה ומנדל גר, א"ר חנינא בר פפא צנן שהוא צנה, וחדשה שהקב"ה מחרישה לעתיד לבא, ומנדל גר שמשם הקב"ה יוצא ומניד משתיתן של עשו, ונקראו לו לאליוהו ד' שמות שכן כתוב ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם (דה"א ח' כ"ו), למה נקרא שמו כן, אלא בשעה שהקב"ה מבקש להרעיש עולמו הוא עומד ומזכיר זכות אבות יאלהים מרחם על עולמו, וכל לשון זה צריך תיקון והגהה, וכך הוא בתנחומא, אליהו ארבעה וכו', א"ר בן פדת איש ירושלמי היה ומשבט בנימין היה, ומכרך של יהודה היה (ירושלים בנבול לבנימין ויהודה היתה וזר הבית וביה"מ קצתן בחלקו של יהודה וקצתן בחלקו של בנימין היו, וימא י"ב ע"א) וכו', חמשה בבנימין דכתיב וצלע האלף והיבוסים היא ירושלים נבעת קרית (יהושע י"ח כ"ח), והי מקומות הן, צלע, האלף, היבוסים שהיא ירושלים, נבעת, קרית, והנה ירושלים באמצע ושני מקומות לה מצד אחד ושנים מצד אחר, (ושלישית) [ושלשה] ביהודה, (צ"ן) [צנן] וחדשה ומנדל גר (שם ט"ו ל"ח), (צ"ן) [צנן] שהוא צנה וכו' (וחסר כאן שם הדורש) שמשם הקב"ה יוציא ומנדל משכנותיהן ומשתותיהם של א"יה (כלו) שמשם יוציא את אליהו שהוא מנדל וכו', ועכ"פ חסרה כאן איזה מלה קודם מלת ומנדל, ונקראו לו ד' שמות ברה"י שנאמר ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם, יערשיה, שבשעה שהקב"ה כועס ומרעיש עולמו עומד אליהו ומזכיר אבות העולם לפני הקב"ה ומרחם ועל עולמו, לפיכך כתיב ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם, הרי ארבעה שמות, ע"כ, וחשבי בני ירוחם לשם אחד:

ובי"אור הרברים כך הוא, כיון שדרשו המקרא ויערשיה וגו' על ד' שמותיו של אליהו הוכרחו לומר שמוישובי ירושלים היה, שהרי המקראות מסיימין שם אלה ראשי אבות וגו' אלה ישובו בירושלים (דה"א ח' כ"ח), ומתוך כך הוכרחו נ"כ להוציא המקרא מתושובי נלעד מפשוטו, ויפה פ' הר"ז דבריו המדרש, שאין נלעד האמור כאן נלעד ממש אלא גל עד מקום שממנו הוראה יוצאת לכל ישראל, וע"כ אמרו שמוישובי לשכת הגזית היה ר"ל מקום ההוראה, שהיושבים שם הם הם הראשים לכל ישראל, וע"כ הוסיף המקרא מלת ראשים, ואמר אלה ראשי אבות לתלדותם ראשים וגו', אמנם שהשם נלעד יהיה כינוי למקום ההוראה רמז הר"ז על ספרי סוף ברכה, כתיב ויראנו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן (דברים ל"ד א'), ואמרו בספרי מלמד שהראו ביה"מ מיושב על שלותו וחזר והראו המתריבים אותו, ואין נלעד אלא ביה"מ שנאמר נלעד אתה לי ראש הלבנון (ירמיה כ"ב י'), ואני רמותי שם במ"ע על פי דרכי, ע"י לעיל פ' כ"ח ובספרי במדבר פ' קל"ד, וכאן אבאר הדבר, אמרו בפ' כ"ח במקרא אעברה נא ואראה וגו' הדר הטוב הזה והלבנון, הכל קראו אותו הר, אברהם קראו הר שנאמר וכו' ישעיה קראו הר והיה באהרית הימים נכון יהיה הר בית ה' וגו' (ישעיה ב' ב'), והלבנון, זה ביה"מ שנאמר נלעד אתה לי ראש הלבנון וגו' ולמה נקרא שמו לבנון, שמלכין עונותיהם של ישראל, ואשר הביאם לזה הפירוש הוא שתמרו על איזה הר מיוחד אמר הדר הטוב הזה, והלא כל הארץ היא ארץ הרים ובקעות (דברים י"א י"א), וכן אמרו והלבנון, וכי צריך היה לעבור את הירדן לראות את הלבנון והוא רואו תמיד באשר הוא שם, וכבר נסע עם חילו עד הר חמון שהוא חלק מהלבנון, ועל כן הוציאו המקרא מפשוטו, ואני רמותי שם במ"ע על פי ו', והוא שם אמקרא פנו וסעו וגו' ארץ הבנוני והלבנון וגו', ובאמת לא ירשו את הלבנון וכל מה שכבשו לא היתה אלא מן ועד באר שבע, ועל כן פירשו שם, אמר להם כשאתם נכנסים לארץ צריכים אתם להעמיד עליכם מלך ולבנות לכם בית הבחירה, והביאו שם מקראות שמשולים בהם המלכות וכן ביה"מ עם הלבנון, ובאלה המקראות נ"כ המקרא נלעד אתה לי ראש הלבנון, יבענין זה פירשו המקרא דואתחנן בפ' קל"ד, ואף כאן שנאמר ויראנו ה' וגו' את הגלעד וגו', וכי צריך היה להראות לו את נלעד והלא הוא כיבש את הגלעד וחלקו, וע"כ הוציאו המקרא מפשוטו והוכיחו שנלעד ולבנון נזכרים דרך משל, ולא נלעד נלעד ממש ולא לבנון לבנון

וואם באנו לפרשו כפשוטו מוכרחים אנו לומר שאין כוונת המקרא שהראו באותו שעה אלא שהכתוב מספר לך מה שהראו ה' והגלעד ראה בזמנו:

ממש. שהרי בירמיהו הוא אומר, כי כה אמר ה' על בית מלך יהודה גלעד אתה לי ראש הלבנון אם לא אשיחך מדרב וגו'. וכי בית מלך יהודה הוא גלעד. וכי גלעד ראש הלבנון, ועל כן פירשו גלעד ולבנון דרך משל. לבנון הוא מקום שמלבין עונותיהם של ישראל ששם המזבח שמקריבין עליו. ואין לבנון אלא ביהמ"ק. וגלעד הוא גל עד שהוא מקום המשפט אשר חרות על לוחות העדות ומשם המשפט יצא לאור. וגל הוא מלשון גל נעול, שהוא נדרף עם מעין שמשם המשפט נובע לעם ישראל. והמה יהיו תחת יד מלך יהודה. וע"כ אמר על בית המלך גלעד אתה לי ראש הלבנון. ועל דרך זה פירש ר"א בן פדת אמרו מתושבי גלעד שהיה מיושבי לשכת הגזית שנקרא על דרך הכינוי גלעד. אולם הם שאמרו ובשני שבטים היה חלקן וכו' ודאי דלאו מקראי יליף להא אלא מסורת אנדה היתה בידו. ור"ח בר פפא נתן טעם לשמות נ' המקומות שביהודה. והו הפירוש הנכון בדברי ר"א בן פדת. והוכרתי את הרזיון אף שלא באר את הדבר כל צרכו לפי שעכ"פ כבר פגע ונגע בזה הביאור:

אמנם מה שנאמר שם סתם שאליו ארבעה שמות היו לו ויערשיה וגו' וביארו טעמן של אלו השמות. יסודו של דבר היא בב"ר פט"א. אמרו שם. אליהו משל מי. ר' אליעזר אמר משל בנימין דכתיב ויערשיה ואליה וגו'. רבי נהוראי אומר משל גד היה הה"ד ויארם אליהו התשבי מתושבי גלעד. א"ר פליפי בר נהוראי מאן חזית למימר כן (כלל) שנקראו בני גד תושבי גלעד. דכתיב ויהי להם הגבול יעור וכל ערי הגלעד (יהושע י"ג כ"ה). ועל שם אלו הערים נקראו תושבי גלעד. מה מקיים ר' אליעזר קרא דר' נהוראי. מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית היה (וכמו שפירשתי ועיי' במ"כ. ואולי שצריך להגיה ר' אלעזר והוא ר"א בן פדת). ומה מקיים ר' נהוראי קרא דר"א ויערשיה ואליה אלא מדרשות הן. בשעה שהיה הקב"ה מרעיש עולמו היה מזכיר זכות אבות. בני ירוחם והקב"ה מתמלא רחמים על עולמו. והנה נוסחא זו ודאי אינה הנגונה. וגו' הערוך ערך יערשיה. בשעה שמרעיש עולמו אליהו עומד ומזכיר זכות אבות. בני ירוחם הקב"ה מתמלא רחמים על עולמו. וכעין זו גי' הילקוט עה"ת. בשעה שהוא מרעיש את עולמו אליהו מזכיר זכות אבות והקב"ה מתמלא רחמים. והנה בעל מ"כ מוחק מלת שהיה והגיה בשעה שהקב"ה. גם הגיה על פי הילקוט בפרשה אליהו מזכיר. והרבה מתמיהין דאין מקיים ר' נהוראי קרא דר"א שהרי עפ"י דרשותיו אליהו משל בנימין הוא כר"א דקרא בבני בנימין כתיב. ואי אליהו משל גד כר' נהוראי איך נזכר בין בני בנימין. ובאמת לא קשה מידי מה מקיים ר' נהוראי קרא דר"א. שאליו שזכר בבני בנימין לאו אליהו הנביא הוא אלא אחר ששמו אליהו. ובתחלה כתב בעל מ"כ אלא מדרשות וכו' שמות אלו אינן שמות בני אדם אלא נקראו כן ע"ש זכות אבות וכדמפרש ואולי. ואלו הרבה נכונים הם. וכלו' שאין במקרא שמות בני אדם כלל לא של אליהו ולא של אחר. וזה מסכים עם נוסחת הילקוט במלכים. כי שם נוסחתו. בשעה שהקב"ה מרעיש עולמו מזכיר זכות אבות בני ירוחם והקב"ה מתמלא רחמים על עולמו. ולא נזכר אליהו כלל. ודרשו ויערשיה. וירעיש יה. שהקב"ה מרעיש. ואליהו זכרי. ואל יהו זוכר. שהוא מזכיר זכות אבות שנקראו אלים. וכמו שדרשו הבו לה' בני אלים בני אברהם יצחק ויעקב. ואח"כ דורש בני ירוחם הקב"ה מתמלא רחמים על עולמו (ונוסחא והקב"ה שיבוש). ולא נזכר אליהו כאן כלל. ובאמת לא הוצרך ר' נהוראי להשיב על ר"א. אלא דרך אנב אמר דבזה המקרא לא נזכר שם אדם כלל אלא מזכיר חסדיו של מקום כנגד בני בנימין. ואולי משום מעשה דפלגש בנבעה רמזו בהם חסדיו של מקום. אולם לר"א שאליו המוזכר כאן הוא שם אדם והוא אליהו הנביא אליהו אמרו בתנאומא שכל הארבעה שמות הם שמותיו של אליהו הנביא ודרשו נ"ב ע"ז הדרך אלא שאליו הוא הוא המזכיר זכות אבות:

וספרו שם בב"ר. פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר אלו אומרים משל גד ואלו אומרים משל בנימין. בא ועמד לפניהם אמר להם רבותינו מה אתם נחלקים עלי' אני מבני בניה של רחל אני. וזה המאורע הובא לפנינו בפ"ח צד צ"ד ובוטא צד קצ"ט. ושם בט"ס אני איני אלא מזרעה של לאה והנהגתו כאשר כתבתי במ"ע צד צ"ה. וסגנון הלשון מוכיח שאינו מעיקר סדר אליהו אלא ניתוסף בו. שהרי בכל הסיפורים בסדר אליהו הוא מרבר בעדו. וכאן לא

במדרש רות שהוכרתי לעיל (פ"ו ע"א). רבי יוחנן אמר משבט גד היה. רבי נהוראי אמר אליהו מלה אחרא הוה ביה. וכתיב מי עלה שמים וירד. מי עלה שמים א"ר אלעזר בן שמיה דר' שמעון דא אליהו וירד מקודם לכן. וקרא דר' אלעזר דאמר ר' אלעזר (אולי צ"ל דר' אליעזר. והיינו בפדר"א) אליהו זה פנחס וכו' ועיי"ש שהרבה צריכין תיקון. וראה דמלה אחרא הוה ביה שלא היה וליד אשה אלא ירד מקודם לכן משמים. וכן משמע שם מהמאמר שלפניו אעתיקוהו להלן במאמר ד':

נאמר בבתי ועמדות לפניהם. אלא בא אליהו ועמד לפניהם. אולם כבר היה בזמן הנאונים בסדר אליהו. כאשר הזכירו התוספות בב"מ קיד"ע"ב, וז"ל וכן נמצא בחשובות נאון שכתב שיש בסדר אליהו רבה שנחלקו עליו וכו'. כאשר הבאתי במ"ע שם, ובעלי התו' שם הביאו הא דב"ר (ומהרצאת דבריהם מוכח שלא היה הסדר אליהו לפניהם. גם היתה לנאון נוסחא אחרת ממה שהיה לפנינו), ובילקוט מלכים הביא הא דב"ר, ואח"כ ניתוסף בו מאליהו רבה. יעני' הקורא כל זה במ"ע שם:

ושורש מחלוקתם לדעתי אינו מאיזה שבט הוא (וכבר יש שטה שלישית שהוא משבט לוי והוא פנחס, כאשר אבאר להלן). אלא עיקר מחלוקתם היא אם אליהו מורע לאה או מורע רחל, ואף שלא נתפרש לנו טעם מחלוקתם. לא סוגר לנו הדרך מלהתחקות על שורש המחלוקת הזו. ידענו כי רחל ולאה בנו שתיהן את בית ישראל. אמרו בב"ר פע"א. ורחל עקרה. א"ר יצחק רחל היתה עיקרו של בית כמה שנאמר ורחל עקרה עקרה רחל. א"ר אבא בר כהנא רוב מסובין (עיקר) של לאה היו לפיכך עושים רחל עיקר עקרה של בית. תני רשב"י לפי שכל הרבדים תלויין ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה שנאמר רחל מבכה על בניה (ירמיה ל"א י"ד). ולא סוף דבר לשמה אלא לשם בן בנה שנאמר הבן יקיר לי אפרים (שם שם י"ט). והא דראב"כ עיקרו במדרש רות ושם איתאמר בשם ר' ברכיה. ויאמר כל העם אשר בשער ונו' (רות ד' י"א). א"ר ברכיה רוב מסובין משל לאה לפיכך הוא עושה את רחל עיקר. ופירושא רמילתא שהמסובין באותן נשואין משל לאה היו. שהרי בענין משבט יהודה היה ומקומו בבית לחם יהודה. ועשו את רחל עיקר שהקדימו את רחל ואמרו יתן ה' ונו' כרחל וכלא אשר בנו שתיהם את בית ישראל (שם שם י"א). והא ד"ר יצחק איתאמר בשם ראב"כ. ודרשב"י תני לה נמי התם. וברש"י בב"ר שם. אעפ"י שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה. עוד אמרו בב"ר פע"ג בשם ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמני. מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל. הה"ד אם לא יסחבום צעירי הצאן (ירמיה מ"ט כ'). ולמה היא קורא אותן צעירי הצאן שהם צעירים שבשבטים. ובפסיקתא רבתי דמני אפרים פ"ג. מי היה ירוד מכל השבטים וקטן מכולם זה יוסף ובנימין. אמר הקב"ה ביד הירודים וביר הקטנים של יעקב אני מוסר את מלכות הרשעה וכו' (ובפ"ב במ"ע אות נ"ד ערכתי כל המקומות שזכרה מסורת זו). והנה מיוסף יהיה משיח בן יוסף. אבל מי הוא מבנימין. וחשבו אלו החכמים שזה הוא אליהו ושהוא בא מבנימין שהוא ידיר ה' ששרתה שכינה בחלקו. שבחלקו היה בנין ראשון ואחרון ובחלקו יהיה בנין ומשוכלל לעיל. כראיתא בספרי וזאת הברכה פ"י שני"ב (ועי"ש במ"ע את י"). וזה טעמם שאמרו שהוא מורע רחל:

אמנם תחלת דבריו של אליהו שאמר לאחאב. חי' ה' אשר עמדתני לפניו ונו' (מ"א י"ז א'). והוא כופל אלו הרבדים לעובדיה (שם י"ח ט"ו) חי' ה' צבאות אשר עמדתני לפניו ונו'. והנה זו הלשון מורה שהיה אליהו ידוע להם מכבר שהיה עומד לפני ה'. ועדיין לא נזכר אליהו בשום מקום ולא שמענו ממנו מאומה. ומה שאמרו במדרש שמואל פ"ח והובא בילקוט מלכים שם. שהיה עומד לפני אחיה השלוני. אם דבר זה היתה מסורת הנה יפורש שהיה ידוע להם מכבר שהיה תלמידו של אחיה השלוני. אבל דברי המדרש מראים שאינם אלא השערת הלב לפרש המקרא. וזרות המקרא הזה עוררה לשטה השלישית שנערכה כאן. והיא שאליהו הוא מורע לאה אמנם איננו משבט נד כי אם משבט לוי. ואליהו הוא פנחס:

שנינו בפסיקתא רבתי פ"ד פ"י ויקח אליהו. כך פתח ר' תנחומא ב"ר אבא. ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים (הושע י"ב י"ד) זה משה. ובנביא נשמר (שם) זה אליהו. אתה מוצא שני נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי. משה ראשון ואליהו אחרון. ושניהם נוטלין את ישראל בשליחות. משה נאלם ממצרים בשליחות ועתה לך ואשלחך אל פרעה (שמות ג' י'). ואליהו נוטלם לעתיד לבא בשליחות הנה אנכי שלח לך את אליהו הנביא ונו' (סוף מלאכי). משה שנאלם ממצרים תחלה עוד לא חזרו ונשתעבדו במצרים. ואליהו כשינאל אותם מן הרביעית מאדום עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא היא תשועת עולם. ואת מוצא שמושה ואליהו שוין זה לזה בכל דבר וכו'. ומונה שם זה הדרשן כ"ט דברים שהיו שוין בהן זה לזה. ואמר אלא ברבר אחד אתה מוצא שמושה נדול מאליהו. שלמשה נאמר ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה' כ"ח) ולאליהו נאמר מה לך פה אליהו (מ"א י"ט ט'). ויראה שדעת זה הדרשן שאליהו זה פנחס אף שלא אמר בפירוש רק שאליהו משבט לוי. ושטה זו פרצה בכמה מקומות כאשר אסדרם:

בפרקי דר"א פמ"ו הובא בילקוט פנחס, הסב הקב"ה שמו של פנחס בשמו של אליהו ו"ל מתושבי גלעד שעשו ישראל תשובה על ידו בארץ גלעד (כן הניה הרד"ל ופי' במעשה זמרי) שנאמר בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלאכי ב' ה'), ונתן לו חי העוה"ו וחי העוה"ב. ונתן לו ולבניו שכר טוב למען כהונת עולם שני והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה י"ג). ובשטה זו תפס בתרנום יונתן וכבר הוכרתי כל זה במ"ע צד צ"ח ואוסף כאן שכפרשת וארא בפסוק ושני חי קהת וגו' תרגם ושני חי דקתת חסידה מאה ותלתין ותלת שנין חיית עד דחמא ית פנחס הוא אליהו כהנא רבא דעתיד למשתלחא לגלותא דישאל בסוף יומיא. ושטה זו היא המפורסמת עד שמצא הראב"ע עצמו לחלוק עליה וכתב בפ' פנחס, ומלת אחריו לאות שמת ואינו אליהו כלל. ובלי ספק שפרסום שטה זו היא על פי הגמרא דב"ק ק"ד ע"א. דס"ל לרבה בר אבוח דאשכחיה לאליהו בן. ורמותי ע"ז נ"ב במ"ע שם, ואמרו שם דאשכחיה בבית הקברות של עכו"ם וא"ל לאו כהן הוא מר, ופירש"י דאיכא למ"ד דאליהו הוא פנחס דכתיב ביה קנא קנאית וכן בפנחס בקנאו את קנאית. ואולי מקורו בפרד"א פכ"ט, דשם אנדה סתמית בענין המילה וז"ל. וכך היו ישראל נוהגין למול עד שנחלקו לשתי ממלכות. ומלכות אפרים מנעו מהם את המילה. ועמד אליהו ז"ל וקנא קנאה גדולה ונשבע על השמים שלא להוריד טל ומטר על הארץ וכו'. נגלה עליו הקב"ה ואמר לו, מה לך פה אליהו. אמר לו קנא קנאית (מ"א שם). אמר לו הקב"ה לעולם אחא מקנא. קנאת בשישים על נילוי עריות וכו' וכאן אתה מקנא. ענין שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעניך. מכאן התקינו החכמים שיהיו עושים מושב כבוד למלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא (מלאכי ג' א') וכו'. והעתיקו הרד"ק במלאכי שם, ובווהר פ' לך לך צ"ג ע"א אמרו שהיו ענשו של אליהו שאמר כי עזבו בריתך בני. א"ל חייך בכל אתר דהא רשימא קדישא רשימו ליה בני בבשריהון את תורמין תמן, ופומא דאסחיד דישאל עובד, הוא יסחיד דישאל מקיימין האי קיימא. והא תנינן על מה איתעניש אליהו קמי קובי"ה על דאמר דלטורא על בניו:

ואעתיק כאן הסיפור ממדרש משלי פ"ט שרמותי עליו במ"ע שם שהזכירוהו התו' ביבמות ס"א ע"א ובב"ק ק"ד ע"ב והובא בילקוט משלי ר' תתק"מד, וז"ל כפי הוצאת ומדרש"ב. מעשה בר"ע שהיה חבוש בבית האסורים ור' יהושע הגרסי היה שמשו. ערב יו"ט נפטר ממנו והלך לביתו. בא אליהו ועמד על פתח ביתו. א"ל שלום עליך רבי. א"ל שלום עליך רבי ומורי. א"ל כלום אחא צריך. א"ל כהן אני ובאתי להגיד לך שר"ע מת בבית האסורים. מיד הלכו שניהם לבית האסורים ומצאו פתח שער בית האסורים פתוח. ושר בית הסוהר היה יסן וכל העם שהיו בבית האסורים היו ישינים. והשיבו את ר"ע על המטה ויצאו. מיד נשפל אליהו וזכור לטוב ו[נ]טלו על כתפיו. וכשראה ר"י הגרסי כך אמר לאליהו. רבי הלא אמרת לי אני אליהו כהן וכהן אסור לטמא כמת. א"ל דיך ר' יהושע בני, חס ושלום שאין טומאים בצדיקים ואף לא בתלמידים וכו'. והנה לפי אותו הסיפור אף שלא נאמר בפירוש שאליהו הוא פנחס ראה שכל הסיפור נתהווה על זה היסוד, ובילקוט ריש פנחס הובא מאמר שלא נרשם מקורו רק סתם מדרש. אמר ר' שמעון בן לקיש פנחס הוא אליהו אמר לו הקב"ה אתה שמת שלום בין ישראל ובניו בעוה"ב אף לע"ל אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני שני הנה אנכי שולח וגו' והשיב לב אבות על בנים וגו'. ובבמדבר רבה וכן בתנחומא בענין המרגלים ששלח יהושע לירחו. שנו רבותינו אלו פנחס וכלב וכו'. מה עשתה רחב נטלה אותם להטמינם. אמר לה פנחס אני כהן והכהנים ממשלו למלאכים שני כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב' ז') והמלאך מבקש נראה מבקש אינו נראה וכו'. לפיכך אמר לה פנחס. אני כהן ואיני צריך להטמין. הטמיני לכלב חברי ואני עומד לפניך ואינן רואין אותי. וכן עשתה שנאמר ותקח האשה וגו' (יהושע ב' ד') ותצפנם אין כתוב כאן אלא ותצפנו הרי שלא הטמינה לפנחס אלא לכלב וכו'. והנה הגדה זו מתמחה את שומעיה. היכן שמענו שהכהנים אפילו אם הם כהנים גדולים, תהיה בידם להיות רואה ואינו נראה, ואין דרך להשקיש התמהון הזה אלא אם נאמר שבעל הגדה זו דעתו כי פנחס הוא אליהו. אמנם באליהו לפי משמעות הכתובים היתה ביכולתו טרם הלכו מעל פני האדמה להיות נגלה ונכסה. כי כאשר אמר לאחאב. אם יהיה השנים האלה טל ומטר. לא עוב את מקומו רק עפ"י מצות ה' לך מזה ופנית לך קדמה וגו' (מ"א י"ז ג'). ולא ברח מלפני אחאב. כמו שהכתוב מעיד עליו וילך ויעש כדבר ה' וגו' (שם שם ה'). ובשנה השלישית נצטווה לך הראה אל אחאב וגו' (שם י"ח א'). והקפיד הכתוב בזה הלשון ואמר. וילך אליהו להראות אל אחאב וגו' (שם ב'). ואומר ויאמר אליהו וגו' כי היום אראה אליו (שם ט"ו). והנה תפסו הכתובים בלשונם שיהא נראה, לשון שמשמשין בה על הנלות

כבוד ה' והגלות המלאכים, כמו בסיפור על אשת מנוח (שופטים י"ג נ' וכו').¹ והנה דעת בעל האגדה הזו שניתנה לפתח המתנה הזו מעת שנברת לו ברית כהונה ולא היה צריך להטמן, רק שלא אמר לרחב שהוא לבדו נתייחד בדבר זה ותלה הענין בכהונה בדרך ענוה:
ובלפי אלו השטות נמצא חבילה של חכמים שלא חתרו לגלות מה שהעלימו הכתובים ולקחו הדברים כמו שנאמרו בפשוטן. בבי' קב"א ע"ב ת"ר שבעה קפלו את כל העולם כולו. מתושלח ראה אדם, שם ראה מתישלח, יעקב ראה את שם, עמרם ראה את יעקב, אחיה השלוני ראה את עמרם, אליהו ראה את אחיה השלוני (כמו שהוכחתי לעיל) ועדין ק"ם, וכתבו התוספות ה"א תנא סבר דאליהו לא הוה פנחס, דאי הוה פנחס בבציר משבעה הוה מצי לאשכחי דאירי ראה יעקב וראה פנחס וכו'. איברא דמכרייתא זו לא מוכח אם משל לאה ומשבת נד הוה או מורע רחל הוה, ובתנחומא פ' נשא לי גלעד וגו' אמר הקב"ה אם יאמרו לך עכו"ם (ונוסחא אחרת אם המינים יאמרו לך) שאין הקב"ה מחיה מתים, אמור להם הרי אליהו מעיד שהחיית המת על ידו, הוי אומר לי גלעד שהיה אליהו מתושבי גלעד, הרי שלקחו מתושבי גלעד כפשוטו, וכעין זה בבמדרב רבה פ"ד לי גלעד וכו' והאריכו שם, ועכ"פ תפסו בלשון שאינה מכרעת משל מי הוא:

אמנם הפייטנים תפסו כי פנחס הוא אליהו ויסרו בבהמ"ז לברית מילה, הרחמן הוא ישלח לו כהן צדק אשר לוקח לעולם עד הוכן כסאו (של הרחמן) כשמש ויהלום ויילט פניו באורו ויגלם ברית היותה אתו החיים והשלום, וכן בפיוט אליהו הנביא וכו' למוצאי שבת, איש אשר קנא לשם האל איש בוסר שלום על יד יקותיאל (זה משה) איש נש ויכפר על בני ישראל, וכן תפסו המקובלים ברע"א מהימנא פ' צו כ"ו ע"ב ופ' פנחס רש"י ע"א ופ' כי תצא רפ"ב ע"א.² **אולם** זה הענין שכנה הפייטן את אליהו כהן צדק יכריחני לדבר עוד על אדות פנחס, בפ' י"ח צד צ"ו לפנינו שנינו, ויראני ה' ארבעה חרשים (זכריה ב' ג') משיח בן דוד, משיח בן יוסף, אליהו וכהן צדק, ואיתאמרא בסוכה ג"ב ע"ב משום רב חנא בר ביזנא בשם ר' שמעון חסידא, ופירש"י שם, חרשים אומנים, משיחים שניהם חרשים לבנין בית המקדש, אליהו חרש אבן שבנה מזבח בחר הכרמל ומצינו שהוא עתיד להשתלח, וכהן צדק הוא שם בן נח ונקרא חרש, ויחזק חרש את צורק (ישעיה מ"א ז') ובב"ר מפרש ליה במלכי צדק, שבא לקראת אברם וברכו וחוקו, וקראו חרש על שם בנין התיבה שבנה עם אביו, ומי לא יודה על פירוש זה שהוא רחוק, וכי היכן מצינו שמשיח בן יוסף יהא עסוק בבנין ביהמ"ק, ושם בע"א נאמר שיהא נופל ויהרג במלחמת גוג ומגוג, ועוד היכן מצינו על שם בן נח שהוא עתיד להשתלח, אמנם פשוטן של דברים שראה הנביא חרשים לפי שבאו לידות ארבע קרנות הגוים, ועל מה שעתידין לעשות ולא על מה שעשו קריום חרשים, ונילו חכמינו ז"ל מי המה אלה, והנה שלשה מהם נודעים לנו, ויש עלינו לבאר מי הוא כהן צדק, ושואן זה אליהו שכנינו הפייטן כהן צדק הוא מבואר

¹ וכבר יש שמפורשים ובכללם הרלב"ג שמלאך זה פנחס היה, ואל תתמה על מה שנאמר כששלחה איזבל אליו והפחידתו, וירא ויקם וילך אל נפשו וגו' (שם י"ט ג') שאין הכתוב אומר וירא אלא וירא, ראה שטוב לו ללכת למקום שנפשו חפצה והוא עד הר האלהים חורבה, כמסופר שם, ואעתיק בדרי הזוהר פ' ויגש ר"ט ע"א, א"ר חייא וכי אליהו כיון דאיהו גזור והקב"ה מקיים וכו' היך דחיל איהו מואיזבל וכו', א"ר ר' יוסי הא אוקמהו צדיקיא לא בעאן לאטרהא למריהון באתר דנוקא אשתכחת להו לעינא כנונא דלמא דכתוב איך אלך ושמע שאול והרגני וכו', א"ל אנא מלה שמענא דהא באליהו לא כתוב ביה וירא וילך אל נפשו, אלא וירא, ראה חמא, ומה חמא אלא חמא, דהא מכמה שנין אזל בתריה מלאך המות ולא אחמסר בידיה והשתא וילך אל נפשו, מאי וילך אל נפשו אזל לקיומא דנפשא, ומאן איהו אלינא דהייא לאיתרבא תמן, תא חזי כוליה כתיב את נפשו והבא כתיב אל נפשו וכו' ולא מית כשאר בני עלמא, בגין דכולא איהו מאילנא דחיי ולא מגו עפר, ובגין דא אסתלק לעילא ולא מית כארז כל בני עלמא וכו', תא חזי והנה רכב אש וגו' דהא כרין אחפשיט גופא מן רווחא ואסתלק דלא כשאר ארז בני עלמא ואשתאר מלאכא קדישא כשאר קדישי עלינין ועבדי שליחותא בעלמא, והא אוקמהו, דנסיך דעבדי קוב"ה בעלמא על ידיה איתעבדן וכו'; ² רעיא מהימנא הוא משה רבינו, וכולל בחיבורו הדברים שנאמרו במתיבתא דרקינא אחר חתימת התלמוד, והוא משבח את ספר הזוהר (פ' נשא קכ"ד ע"ב ובהעלותך קנ"ג ע"ב ופנחס רל"ב ע"א) ומפורשים הדברים פ' צו כ"ו ע"ב ופ' כי תצא רפ"ב ע"ב, והוא מדבר עם בוצינא קדישא הוא רשבי' ועם אליהו ועם הסבא דסבין הוא אדם הראשון ומאוי מתניתי' ורבנן (משפטים קי"ט ע"א, פ' צו כ"ז ע"ב, פ' פנחס רל"ז ע"ב ורל"ח ע"ב ופ' כי תצא רפ"א ע"ב), וקרי ליה לאליהו תלמיד חבר (כפ' צו שם), וע"ע בענין הסבא ואליהו פ' כי תצא רע"ז ע"ב ורע"ט ע"ב:

שהרי מנה את אליהו בפירושו. ואני פירשתי הענין בפסיקתא רבתי דהחדש פט"ו. והוא ג"כ בפסיקתא דר"ב. שדרשו שם ובשדה"ש רבה פ"ב. ענה דודי ואמר לי ונ"י. ענה ע"י אליהו ואמר לי ע"י מלך המשיח. ודרשו כי הנה הסתו עבר. על מלכות הרשעה (עיי"ש במ"ע אות צ"א). הנצינים נראו בארץ. דרשו ר' יצחק ור' ברכיה בשמו שהם ארבעה חרשים. ונסדרו שם. אליהו ומלך המשיח ומלכי צדק ומשוח מלחמה (ואולי מכאן למד רש"י לפרש כהן צדק על שם בן נח שהוא מלכי צדק). ובכתבתי שם. משוח מלחמה הוא משיח בן יוסף. ולא בכחן משוח מלחמה קמייירי אלא בשך צבא המלחמה וראיה ממדרב רבה פ"ד וכו'. וארחיב כאן קצת הדברים שם ברבה דרשו המקרא לי נלעד ולי מנשה ונ"י (תהלים ס' ט'). בענין המשיחים י"א שבעה שני והקמנו עליו שבעה רועים (מכ"ה ה' ד'). ויש אומרים שמונה. ושמונה נסיכי אדם (שם). ואינו אלא מה שמפורש ארבעה. שני ויראני ה' ארבעה חרשים ונ"י. ואלו הן ד' חרשים. דוד בא ומפרש. לי נלעד זה אליהו שהיה מתושבי גלעד. לי מנשה זה משיח שעומד מבניו של מנשה. שנאמר לפני אפרים ובנימין ומנשה (תהלים פ' נ'). אפרים מעיו ראשי (שם ס') זה משוח מלחמה שבא מאפרים שני. בכור שורו הדר לו (רברים ל"ג י"ז). ויהודה מחוקקי (תהלים שם). זה הנואל הנדול שהוא בא מבני בניו של דוד וכו'. ויפה העיר שם הרד"ל דס"ל דאליהו משל בנימין והד' חרשים הם מאפרים ובנימין ומנשה ויהודה. ובב"ר פט"ה ויהי לי שור וחמור (בראשית ל"ב ו') שור זה משוח מלחמה שני בכור שורו הדר לו. חמור זה מלך המשיח. שנאמר עני ורוכב על חמור (זכריה ט' ט'). ועוד שם שור זה יוסף וכו'. ובשדה"ש וטא נופת טפופנה שפתותיך כלה (שה"ש ד' י"א). זה משיח הצדיק שהוא עומד מיהודה. ד"א זה משוח מלחמה שהוא עומד מיוסף ואינן מקנין זה לזה שני אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יקנא (יצר כתיב) את אפרים (ישעיה י"א י"ג). מכל זה ראינו כי משוח מלחמה זה משיח בן יוסף. ובתנחומא ריש בראשית. משלחם רנל השור. זה משיח בן יוסף שנמשל לשור. וחמור זה משיח בן דוד שנאמר עני ורוכב על החמור. ולפי שתחלת מלחמתן של ישראל בעמלק היתה ע"י יהושע בן נון משבחם אפרים דרשו שאף לעתיד יהיה משוח מלחמה מאפרים והוא משיח בן יוסף. אולם מי הוא המשיח הבא ממנשה. אין זה כי אם כהן צדק שהוא פנחס שאמרו עליו בב"ב ק"ט ע"ב דאמי מיוסף שפטפט ביצרו. דהיינו מצד אמו. ולדעת המדרש הוזה היתה מבנות מנשה. אולם מה שנקרא מלכי צדק. אם אינו ט"ס וצ"ל כהן צדק. נאמר שכינו את הכהן הנדול מלכי צדק. והוא דבר שאינו חזק. ועל כל פנים פנחס לחדו ואליהו לחדו:

ואל תתמה שאף פנחס יהיה עתיד להשתלח והוא אחד מהר' חרשים. שמשם שמכאין ראינו שהיה פנחס הוא אליהו משם נביא ראינו שפנחס הוא כהן צדק שתמיד להיות אחד מה' חרשים. ואסדר כאן דברי חוקרים ופרשנים שהם הרד"ק והרלב"ג. במלכים א' י"ז כתב הרלב"ג. וראוי שתדע שכבר הסכימו קצת ר"ל כי פנחס זה אליהו. מפני מה שמצאו ביניהם מן ההתיחסות. והנה נזכר בתורה שהש"ת נתן לו בריתו שלום. ואמר הנביא בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלאכי ב' ד'). ולזה ידמה שכבר נתן השם לפנחס אורך ימים נפלא. והנה מצאנו שהיה כהן בימי פלגש. ובימי דוד מצאנו כתיב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפניו (ח' עמו (דה"א ט' כ')). וכבר בארנו בספר שופטים כי הוא היה מלאך ה' שנראה אל נדעון ואל (פתח) [מנוח] ויהי נשוא דוקא ה' כמו מלאך ה'. רוח שם שמצאנו ג"כ באלהיו. ולזה אמר התורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי שם ו'). ולזאת הסבה אמר לפניו (ח' עמו. והנה מצאנו באלהיו שאמר לש"ת קח (את) נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי (מ"א י"ט ד'). כל' שלא

י ולרעתי ששורש תקוה זו ואמונתה הצמיח בשירי מלכות אפרים. וכשם שקיוו ביהודה על משיח בן דוד כך קיוו בשאר השבטים על משיח בן יוסף שהוא מזרע אפרים. ואח"כ בזמנו של בר כוכבא נתקבלו שניהם. כאשר אעיר עוד ע"ז להלן. ובפסיקתא רבתי בפ' דש"ש אשיש (קס"ב ע"ב) נקרא משוח בשם אפרים משיח צדקתי. וכן שם אפרים משיח צדקי. ואולי כל אילו האגדות הורגות בפ' דקומי אורי ובפ' שוש אשיש שרשם בשירידי אפרים. וכן הבינו המקובלים. שבעל הרעיא מהימנא הוא קורא אותו משיח בן יוסף בפ' פנחס (רמ"ב ע"ב) ובפ' כי תצא (רע"ו ע"א). ובפ' בלק (קצ"ד ע"ב) קורא אותו משיח דאפרים. ובפ' פנחס (רמ"ג ע"ב) מצינו בן אפרים. וכוהן חדש (דפוס) אמסטרדם תס"א פ' בלק (מ"ה ע"א) בחזיונות לסוף יומא באלף שהתחאה תלת קרבין דיעבדון בני ישמעאל בהדי משיח אמר. ומשיחא דא משבטא דאפרים הוא ומזרעא דירבעם בן נבט הוי. מכריה דאמיה דעולמא מת. וההוא יומא דמת אהליד לית בר. ואתחטיל מבי דרעם למדברא. ותמן נטלין ק"ע גבריין בלחג וזכאין משבטא דאפרים דלא אשתכחו בחבוא דירבעם. ומהאי בריה דאביה נפיק האי משיחא;

אמר כי טוב מותי מחיי בדרך שאמר יונה). ר"ל שאין לי לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות בדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותי. ומצאנו ג"כ שלא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע. וזה כי אחר זה בא מכתב אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר דה"י (דה"ב כ"א י"ב). והנה יתבאר כי זה היה אחר זה. לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שלוקח אליהו מאתו כאמרו נחה רוח אליהו על אלישע (מ"ב כ' מ"ו). והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט כאמרו. חי ה' [צבאות] אשר עמדתו לפני כי לולא פני יהושפט [מלך יהודה] אני נושא וגו' (שם ג' י"ד). וזה לאות כי אליהו היה חי אחר זה. ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליהורם אחר מות אליהו. אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה. כי כבר נכללו בדברים ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם. והוא מה שננהו על שלא הלך בדרך אבותיו הטובים והלך בדרך מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו שישנינו עונש נפלא על זה. כמו שנזכר שם. וזה לא יתכן שיעיד בו הנביא קודם העשות החטאים. כי שופ"ו שיראה הנביא בא"ש שכבר חטא חטא מה. הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא. כי השי"ת לא יכריח האדם שיחטא. ושמו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות. כמו שבארנו בשלישי מספר מלחמות ה'. והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא. וזה מבואר מאד. ולזה הוא מבואר כי לא מת או אליהו ולא נעשית בקשתי במה שאמר קח נא את נפשי. ולזה תמצא שאמר מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא עם ה"א היריעה. ולפי שמצאנו זה האורך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו ג"כ לפנחס כמו שזכרתי. ומצאנו בשניהם שיאות רוח ה' אותם כאילו הם מלאכי ה'. ומצאנו ברית חיים לפנחס כמו שזכרנו. הנה מן הראוי שנאמר כי פנחס זה אליהו. כי יותר ראוי שינת זרות אחד משיננתו שתי זריות. והנה אמר שהוא מתושבי נלע. כי שם נתיישב בימים ההם. והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואח"כ היה נראה. כמו שיראה במה שזכרנו בספר שופטים (וקצת מאלו הדברים הם בראש"ע סוף מלאכי. ע"י להלן מאמר ב'): ואעתיק דבריו שכתב שם ס"ו ו' ח'. כתיב וישלח ה' איש נביא אל בני ישראל להם כה אמר ה' אלהי ישראל וגו'. ואח"כ בפסוק י"א ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה וגו' ונדרעו בנו חבט חטים וגו' וירא אליו מלאך ה' וגו'. והנה בענין הנביא שנזכר אמרו בסדר עולם (וכן פ' רש"י וה"דק) שזה היה פנחס. והרלב"ג הוסיף ואמר. שהמלאך שנזכר אח"כ הוא הנביא שנזכר בתחלה. ואמר והנה שלח השי"ת נביא או לבני וכו'. ויראה שזה הנביא היה פנחס כמו שזכרנו ר"ל. [ונמצא] בפנחס בימי דוד שהגיד הכתוב כי לפני ה' עמו. והנה חיה זמן ארוך מאד. ולזה אמרו כי פנחס הוא אליהו. כי כבר התבאר שאלהו ג"כ חיה שנים רבות. וכבר יעד מלאכי שהשי"ת יביאנו בימי הנאולה. אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו'. ואין לאומר שיאמר שכבר מת אליהו קודם שהתנבא אלישע כמו שאמר כי היום [ה'] לקח [את] ארוניך [לוקח מאתך] [מעל ראשך] [מ"ב כ' ג' וה']. וזה שכבר מצאנו שהגיע מכתב מאליהו אחר זה. כמו שנבאר שם בע"ה בספר דה"י ובספר מלכים. ויש לשואל לשאול אחר שהיה זה הנביא קיים איך הוכיח לישראל כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה. וידמה שנאמר בהיתר זה דספק שהוא לא היה מתנבא רק לעתים רחוקות. ולא היה בו כח יתיר בו להנהיג העם. ולזה ג"כ תמצא בזה המקום שהוצרך למנות נדרעו על פועל מלחמת מדין. ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נראה ופעם נעלם כשישאוהו רוח ה' אל מקום רחוק כך היה הענין בפנחס. ולזאת הסבה לא שמש בכחונה גדולה כל ימיו אבל שמשו בניו ובני ובני בניו דורות רבים והוא עדיין קיים כמו שיתבאר בספר דה"י. וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמו שאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליהם. ולא ימצא בורע אהרן אחר שיקרא שמו פנחס בן אלעזר בן אהרן. כמו שמבואר שם בסדר תולדותם. ויבא מלאך ה'. הוא הנביא שזכר כי הנביא יקרא מלאך ה'. ולזה נראה לנדרעו בהקיץ בהשתמש כל חושיו וכו'. ושם פסוק כ"א. והנה היה האות הזה שכאשר שלח מלאך ה' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מן הצור. וזה דומה למופת שנתן אליהו בהר הכרמל. והנה פעולות זה הנביא דומות מצד לפעולות אליהו. וזה ממה שיחזק מאמר האומר פנחס זה אליהו וכו'. ובס"י י"ג ט"ז כתב. הנה זה המלאך שדבר אל מנחם ואל אשתו היה נביא בהכרח. כי אין מדרוך הנבואה שתהיה יחד לשנים בזה האופן הנזכר בזה המקום. והנה אחשוב שזה הנביא היה פנחס. והנה לא רצה לאכול מגדו העצים כמו שלא רצה לאכול מהבשר והמצות שהביא אל פניו נדרעו. כדי לישוב יותר בלב מנחם ואשתו כי הוא מלאך ה'. כדי שיהיו נוהרים מכל מה שאמר להם. והנה עלה המלאך בלהב המזבח כמו הענין במה שעשה לנדרעו וכו'. ואולי לזאת הסבה לא רצה

הנביא לנלות שמו כי או לא היו מאמינים מאד בנביאים. כי דבר ה' יקר או. ולהוסיף להם האמנה בדבריו העלים מהם מי הוא; ואיסיף כאן שבס"ב ב'. ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבכים וגו'. תרגם המתרגם וסליק נביא בשליחות מן קדם ה'. ורש"י ורד"ק הביאו מסדר עולם זה היה פנחס. והרלב"ג כתב וזה המלאך היה נביא וכו' וידמה שזה הנביא היה פנחס וכו'; ויש להעיר על מה שהזכיר ראה ממעשה פלגש בנבעה. שאף הדר"ק כתב שם. ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. מפני שלא יאמיני בני אדם כי אותו פנחס היה. לפי שיש לו משותף עד הזמן ההוא יותר מנ' מאות שנה. לפיכך יחסו עד אהרן. וזהו זמן רב כי האל ית' הבטיחו בזה על אשר קנא בשמים. ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום. ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום. ועל פנחס אמר. ומקצת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו. וקצתם אמרו כי אליהו מבני בנימין היה ויש להם סמך בזה בדה"י ע"כ; והנה על זה יש להשיב שבעל סדר עולם כתב בפ"ב שזה היה בימי כושן רשעתים. וכן הוא לפנינו בפ"א צד נ"ז (וכן פרשתי אני בספרי מ"ע אל ס' שופטים שמאורע זה בתחלת ימי השופטים היה). ועל כן אין לתמוה שערין היה פנחס חי. אמנם האמת שרז"ל מעידין על ארבות ימי. שלדעתם חי בימי יפתח ונענש על שלא התייר לו את נדו. והוא לפנינו פ"א צד נ"ה (ובב"ר פ"ס וביקרא רבה ובתנחומא סוף פ' שלחוקותי ובקהלת רבה פ"י בפסוק עמל הבסילים תיגענו וגו'). אבל בענין הסתלקותו של אליהו וגניזתו והמכתב שבא אל יהורם ממנו אחר שננו אדבר בזה עוד להלן בע"ה במאמר ב'. ובכזה ובתנחומא פ' פנחס אמר. לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום. שערין הוא חי וקיים וכה"א בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו'. והנה פירשו זה המקרא על פנחס. ועליו נאמר כי מלאך ה' צבאות הוא. שהוא חי וקיים והוא מלאך הברית במלאכי שם. שהמקראות על פנחס נאמרו. שהנביא בא להוכיחם עליו חלל יהודה קדש ה' ואהב ובעל בת אל נכר. והכהנים שבימיו אינם הולכים בדרך שבבש להם פנחס. ועליו נאמר והשיב רבים מעון. ולא באו לומר כי פנחס זה אליהו אלא שפנחס נכרת לו ברית החיים והשלום והוא חי וקיים. וכשהכתוב אומר. הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופחאום יבוא אל היכלו הארון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם הפצים וגו'. מלאכי זה אליהו שמפנה את הדרך כמו שמסיים ופירש הרבה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו'. והארון זה משיח בן דוד. ומלאך הברית זה פנחס. והנה הם הם החרשים אשר יבואו לירות קרנות הנונים. וכהן צדק הוא פנחס. אלא שלא דבר מלאכי ממשיח בן יוסף. לפי שאמרו עליו שמואל ליהרג (ואשלים בזה הריבוק במאמר ב').

ורואה אני שראוי לי עוד לדבר בענין משיח בן יוסף ולהוסיף על מה שכתבתי. הנה לפנינו פ"ח צד צ"ז ובמקומות שרמתי עליהם והזכרתי נאמר. אמרו לו לא כהן אתה לא כך אמרתה לאשה אלמנה אך עשי לי משם עונה וגו'. אמר להן אותי תינוק משיח בן יוסף היה ורמו רמזותי לעולם שאני ודוד תחלה לבבל ואח"כ יבא משיח. והוצרך לרמו על זה לפי שלא נמצא זכר לדברי בואו. ועכ"פ לא טעם טעם מיתה עוד מעת שהתייר הנביא אלא שננו כמו שננו אליהו. ובמיתתו כבר נתקיימה בו נזירת ארה"ר. אמנם בפד"א פל"ג שנינו בשם ר' שמעון. מבח צדקה המחיש עתידין לחיות. מני אנו למדין מאליהו וכו' הלך לו לצרפת וקבלתו אשה אלמנה בכבוד גדול. אמו של יונה היתה וכו'. וא"כ לא היה משיח בן יוסף אלא הנביא יונה. ובירושלמי דסוכה ריש פ"ה דרש ר' לוי יונה בן אמת מאשר היה דכתיב אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון (שופטים א' ל"א). וכתיב קום לך צרפתה אשר לצידון (מ"א י"ז ט').

¹ שם איתא פנחס מה הפסיד נסתלקה מכוננו ונה"ק מאתים שנה. וכתב הדר"ל סובר פנחס זה אליהו ועד ימי אליהו שחור להתנבאות בימי אחאב זה מאתים שנה ומעט יותר. אלא קשה שבפלגש בנבעה נזכר ששאל פנחס באורים ותומים. ואפשר שאין זה קרוי נבואה ברוח"ק של עצמו. והנה נכלם מהדר"ל דמעשה פלגש בנבעה קדום כמו שכתבתי. גם מ"ש ומיטני יותר. אין מוכרח שהיה אפשר שכבר בסוף מאתים שנה חזר לנבואתו אלא שלא נתפרשה נבואה זו. הרי הוא אומר חי ה' אשר עמדתי לפניו וגו' א"כ ידעוהו שהוא נביא. ומה שמנגה את פנחס לפנינו צד נ"ז. הוא שבעל הספר מכחיש שפנחס זה אליהו; עוד אני רואה להעיר בענין המלאך דמנות. שאמרו בריש ויקרא רבה שנקראו הנביאים מלאכים. והביאו שם ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים. וכי מלאך היה והלא פנחס היה ולמה קורא אותו מלאך. אלא א"ר סימון פנחס בשעה שהיתה רות"ק שורת עליו פניו כוערות כלפניהם. ודבנן אמרי אישנו של מנוה מה היתה אומרת לו. הנה איש האלוקים בוא אלי ומראהו כמראה מלאך האלוקים (שופטים י"ג א'). כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך וכו'. וזה שלא כדעת הרלב"ג. אבל לדעת ר' סימון אפשר שהוא סובר שפנחס היה כדעת הרלב"ג;

ור' יוחנן אמר שמובילין היה. שמנת החפר היה והיה בנחלת וכולון. והוא נ"כ בב"ר פצ"ח בחילוף השמות. ומאן דאמר מאשר היה ס"ל נמי דאמו של יונה היתה. איך מאן דאמר משיח בן יוסף היה והוא משבט אפרים כמו שכתבתי לעיל. צריך לומר דאביו מאפרים היה ואמו מכנות אשת היתה: אמנם כל אילו השמות הם מסברת חז"ל ודרושם מהמקראים אבל בהנחת העם ובסיפוריו לא חתרו אחר ייחוסו מי אביו ומאיוה שכט הוא. כי לא דרש העם אחר ייחוס נביאיו ואבותיהם. כמענה האיש אל האומרים, מה זה היה לבן קיש הגם שאול בנביאים. ויען איש משם ומי אביהם (ש"א ו' י"א וי"ב). אך ספרו והגידו את מעשיו ונדולותיו. ונדולות אליהו היו מפורסמים בהגדת העם. שהרי ספר מלכים על כרחינו נכתב אחרי מלך צדקיה וחורבן מלכות יהודה. והכתבו היה עפ"י התלמוד דב"ב (ט"ו ע"א) ירמיהו הנביא. והסברא נוחתת שקבץ את דבריו מספרים שקדמו לו כמו ספרי דברי הימים למלכי יהודה וישראל וספרי הנביאים שקדמוהו חזיונותיהם ומדרשיהם. ומסיפורי העם והגדותיו המפורסמים מפה לפה. וכשנחשב בסגנון הסיפורים על אליהו נמצא שסיפורו בדרך המספר דברים ידועים ומפורסמים בעם. התחיל ואמר. ויאמר אליהו התשבי מתשבי נלעד אל אחאב ונז"ל. והנה דבריו כמו קטועי ראש. וכאילו כבר הודיע מענינו. אין זה אלא לפי שהכל יודעים מי הוא אליהו התשבי והוא שנויר בפי הכל. וכדרך שמבירים בתלמוד ובמדרשים מאליהו. כי מי לא נודע לו מי הוא אליהו הנביא. וכן כשמספר מהשתלקותו מתחיל ואומר. ויהי בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים ונז"ל (מ"ב ב' א') ואח"כ הולך ומספר איכה נהיתה הרבר. בסגנון המספר ברבר ידוע. כי עיקרו של דבר שהעלה ה' אותו בסערה השמימה היה ידוע ומפורסם בעם. וכן מלאכי בזמנו אמר. הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא ונז"ל. וכל שומעיו ידעו מי הוא אליה הנביא שהיו עניניו מפורסמים בעם. ומהרגל הדבור בו קצרו את שמו אליה תחת אליהו. גם לא הוצרך עוד לסמנו התשבי מתושבי נלעד. כי העם לא ידע עוד באחר שיהיה שמו אליה הנביא:

אמנם תכלית אלו הסיפורים על אליהו ואלישע הם על פנים שונים. כי הסיפורים על אליהו הם משולבים במאורעות הזמן. ואם הם נפלאות לא יורו על כוונת הכותב שהיה רוצה לספר נפלאות. אלא שרוצה לספר המאורעות ובאותן המאורעות נתלו הנפלאות. דוגמת האותות והמופתים שבתורה. שסופרו להגיד איכה אירעו המאורעות שבתורה. לא כן נדולות אלישע. כי סגנון סיפוריהם מוכיח שכוונת הכותב לספר נפלאות. וכבר אפשר שהיה לפני הכותב את ספר מלכים קובץ מדרש אלישע. כענין מדרש הנביא עדו בדה"ב (י"ג כ"ב). שהנביא היה נדרש מהעם והעם היה דורש את הנביא כענין שכתוב. כעון הדרש כעון הנביא יהיה (יחזקאל י"ד י'). והנביא קבץ כל הדברים המבוקשים ממנו וספר כזה קרוי מדרש:

ותכלית סיפורי אליהו היא. כי הוא היה בזמנו ואחרי כן העמוד הברזל לחזק תורת משה כי ה' הוא האלהים ואין עוד. כי שנים נשים רעות ומרשיות פרעו את ישראל ויהודה להרס בנינו של משה ממסד עד הטפחות. איובל במלכות ישראל וכתה עתליה במלכות יהודה. והן הנה שהשרישו עבודת הבעל ביהודה וישראל. ואליהו הוא שנוחם בעבודת הבעל: הנביא הראשון שהיה אחרי משה. אשר הלך בדרכיו ואזן ותקן בעם תורתו של משה היה שמואל הרואה. ושקלוהו הכתובים עם משה. שנאמר בירמיה (ט"ו א') אם יעמד משה ושמואל לפני ונז"ל. ומה שמה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תהלים צ"ט ו'). ונדולותו של שמואל היתה שעל ידו פרצה נבואה בישראל. ועל ידו הוסרו האובות והידעונים מן הארץ. והמלך הראשון הוא שאול שמשחו מינה לנביא בתיך להקת הנביאים. ושאל הכרית את האובות והידעונים מן הארץ. ובלי ספק היתה זאת שומה מאת שמואל הנביא. ועל ידו נחקימו דברי התורה (דברים י"ח ט' ט"ו) כי אתה בא אל הארץ ונז"ל לא תלמד לעשות כתעבות הגוים ונז"ל כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעננים ואל קסמים ישמעו ואהה לא כן נתן לך ה' אלהיך נביא מקרבך מאחריך כמני יקים לך ה' אלהיך ונז"ל. ואעפ"י ששקול היה כמשה לא עלתה בידו לשרש אמונות שוא והכלים מישראל. ושאל עצמו דרש לבסוף באוב. וישעיה צוות לבו ונלכה באור ה' כי נשטה עמך בית יעקב כי מלאו מקדש ועננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו (ב' ה' וי"ו). ומיכה הוא אימר והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו לך (ה' י"א). וירמיה אמר כה אמר ה' אל הדרך הגוים אל תלמדו ונז"ל (י' ב'). והנה עמד אליהו לפני ה' לשרה את העם מחקות הגוים. וכשם שהיה שמואל עומד נצב על להקת נביאים בניית ברמה

¹ אולי היה נודע בעם נביא אחר בשם אליהו ועל כן הוסיפו על שמו התשבי וידוהו שהיה

מתושבי גלעד;

(ש"א י"ט ב') כך היה אליהו מרבה ומגדל את בני הנביאים, ועל זה נאמר חי' ה' אלהי ישראל אשר עמדתו לפניו (מ"א י"ז א', ו"ח ט"ו), וכן עשה אלישע אחרי הלכת אליהו מעמו, ועל כן אמר גם הוא חי' ה' צבאות אשר עמדתו לפניו (מ"ב ג' י"ד), וכן אמר לענן חי' ה' אשר עמדתו לפניו (שם ה' ט"ו), ופרצה נבואה בישראל על ידיהם, והוזכרו בני הנביאים שבבית אל וברחה ובגלגל (מ"ב ב'), וחזל הפלגו ואמרו (בשה"ש רבה פ"ד ורות רבה פ"א ואיכה רבה ספ"ד) שהיו ששים רבוא נביאים שנתנבאו בימי אליהו, ובסדר עולם (פכ"א) בענין מה שאמר עובדיה ואחביא מנביאי ה' מאה איש וגו' (מ"א י"ח י"ג), חוץ מאלו שהיו ביהודה ובנימין שלא שלטה בהן יד איזבל, ואמרו שם שאין לך כל עיר ועיר בא"י שלא היו בה נביאים, אלא כל נבואה שהיתה לצורך התורה נכתבה וכו', ובתוספתא (סוטה פ"ב) אמרו עד שננונו אליהו היתה רוח"ק מרובה בישראל, יכול קטנים ת"ל הידיעה כי היום ה' לקח את אדניך (מ"ב ב' ג'), אדונינו לא נאמר אלא אדניך מלמד שהיו חכמים כאלהו וכשננו אליהו נסתלקה מהן וכו', ובכל זאת דבר נפל בישראל על ידי איזבל המרשעת וקם ביהודה על ידי בתה עתליה להשכיח את שם ה' בבעל, והיא היא גדולתו של אליהו שהתחיל להלחם בנביאי הבעל ועובדיו, ואחריו קם אלישע ומשה את יהוא בן נמשי להכבית את עובדי הבעל (מ"ב ט' וי'), וביהודה קם יהויכין חסד הרע והמשה את עתליה וכהני הבעל (שם י"א), ואעפ"י שלא נתעקרה עבודת הבעל לגמרי ולא חרלו הנביאים הושע עמוס מיכה ירמיה ויחזקאל להלחם בעובדי הבעל, נשארה גדולת מעשה אליהו ונבחרתו בפרסומם לרורי דורות, ואף שכבר פשטו עובדי הבעלים והעשירות גם בימי השופטים עיקרה של עבודה זו נקראת על שם בית אחאב כמו שנאמר וישתמר חקת עמר וכל מעשה בית אחאב (מיכה ו' ט"ז), והוא אליהו קם על בית מרעם לפדםם אלוהותו ית"ש כמ"ש ה' הוא האלהים (מ"א י"ח ל"ט), ואמר היום יורע כי אתה אלהים בישראל וגו' (שם שם ל"ו), ואמר לאחיוזר המבטל אין אלהים בישראל אחם הלוכים לדרוש בבעל ובבוב (מ"ב א' ג'), ומתוך כך היה ענינו של אליהו מפורסם בעם כל כך עד שהכותב גדולת אליהו ונבחרותו לא הוצרך להידיע מי הוא אליהו אשר ידבר עליו, ששמו היה בפי כל ישראל בין אהבו ומכריזו ובין שונאו ומקלליו: **אמנם** הסיפורים על אלישע מנוגים מוכיחים שכונת הכותב להודיע נפלאותיו אשר עשה, גם בדברים אשר אינם נוגעים בעניני העם כי אם ליחידים נעשו והם תלמידיו ההולכים אחריו, ולאילו הסיפורים תכלית מיוחדת לדעתו, והיא כי מדרך האומות היתה כשאירע בהם איש מפלא לעשות ומבהיל את רואיו ואת שומעיו בנדולות ובנפלאות שעשה כבודו ועשו אותו לאלוה, כמסופר על דניאל שפתר חלומי של נבוכדנצר, בארץ מלכא נבוכדנצר נפל על אנפודיו ולהניא סגד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה (ב' מ"ו), וכן עשו את המושלים התקפים לאלוהות כמזכיר בכמה מקומות בהגדות, והרי אפילו בסוף בית שני צוה מלך רומי שיקבלו אותו לאלוה, ועל כן ספרו לנו הגדולות של אליהו ואלישע שאף על פי כן לא נתכבדו בישראל כאלוהות, ואמרו בתנחומא פ' בראשית, אנדריאנוס מלך רומי כיון שכבש את העולם כולו הלך לו לרומי, אמר לבני פלשתינ שלו מבקש אני מכם שתעשו אותי אלוה וכו', אמר הקב"ה אני מחיה מתים ואליהו מחיה מתים ולא אמר אל אני, אני מוריד הגשם ואליהו הוריד גשמים, אני עוצר גשמים ואליהו כן וכו', אני הורדתי אש ונפירות על סדום ואליהו הוריד כן וכו', ואני מפני שחיות הרבה הוא היה ויחיה עד תחיית המתים וכו', והאירובי שם בענין זה על פרעה סתריב וחירם, ואף שתפסו שם בנדולות של אליהו ולא הזכירו את אלישע, הנה זה לפי ששמו היה שגור יותר בפי העם וע"כ הזכיר הרורש את שמו, אמנם אין הדברים רחוקים לדעתו, שתכלית קיבוץ סיפורי אלישע שהיה פ' שנים ברותו היתה לזה הענין, שאף שהרבה נפלאות ויותר מאלוה אדונינו לא כבדוהו כאלוה, ועל דרך זה ולכוננה זו כהבו גם חז"ל פירקא דחסידי, וסיפרו נפלאות מאנשים מיוחדים, לפי שבימיהם קמו אנשים להוכיח בדברים כאלה, כמופתים שעשו לעיני העם, שהם שלוחי השם לבטל תורת משה וליסד להם תורה חדשה, בדרך שבחר בתכמים ובמשנתם.

ובתגרות תוכירו למורים פרטים מאלה הסיפורים, א' שמתוכם ילמדו להאמין בה' ובתורתו, אמרו אם יאמר לך אדם אפשר שאילו לא חטא אדה"ר שהיה חי וקיים לעולם, אמרו לו כבר הוא, הוא אליהו וכו' לטוב שלא חטא הוא חי וקיים (כי דעתם שאף שהמיתה טבעית למין האדם, וטוב מאוד הוא המות, מכל מקום הית אדה"ר נשאר בחיים עדי עד לפי שהיה יצור כפיו של תקב"ה, ולא היה נגרע מאליהו, ואמרו כב"ד פכ"א, הן האדם היה כאהר וגו' כאלוה, מה זה לא טעם טעם כיחה אף זה לא היה ראוי למעום טעם מיתה), אם יאמר לך אפשר שהקב"ה עתיד להחיות לנו את המתים, אמרו לו כבר הית, כבר החיה לנו את המתים ע"י אליהו וע"י אלישע וע"י יחזקאל (ויקרא רבה פ"ג וקתלת רבה פ"ג ותנחומא פ' החיה לנו את המתים ע"י אליהו וע"י אלישע וע"י יחזקאל).